

הכנס המדעי ה-15
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ד

מדעי החברה

יו"ר: אורה אביעזר

**פעם חבר בתנועת נוער מכוונת קיבוץ - אדם 'שונה' לתמיד?
Once a kibbutz-oriented youth movement member –
A 'different' person forever?**

נקודת הייחוס למאמר המשולב ביצירה שיוצג היא הסיסמה: "שומר פעם שומר תמיד". משמעותה (המקורית) היא שהחברים הצעירים בתנועת ה"שומר הצעיר" אשר הזדהו עם מסורתו, צרכיו ומסריו החינוכיים, החברתיים והפוליטיים בעבר, בהיותם שומרים צעירים נלהבים, פעילים ומסורים, יישארו "שומרים" לתמיד. התמצית של מסורת "שומרית" זו כוללת ציונות חלוצית, אחריות חברתית, חיי חברה שיתופיים במסגרת קיבוצית והכרת ההכרח בפשרה היסטורית של "שתי מדינות לשני עמים".

המציג/יוצר הוא בוגר תנועת השומר הצעיר וחבר הקיבוץ הארצי במשך כשני עשורים.

[...] אם תמשיך לצעוד הישר בין נפתולי הדרך
ולא תבוש לנצור עמך מקבץ פיסות של ערך
ואם תשכים ליום חדש ויד תחזיק על דופק
ואם תתמיד לישיר מבט מעל לקו האופק
[...] אזי לכל יהיה נהיר שאתה "שומר צעיר"
[על-פי הלחן: "סימן שאתה צעיר"/הדודאים]

בוגרי תנועת ה"שומר הצעיר" הצטרפו לאחר שירותם הצבאי לקיבוץ הארצי כדרך המלך להגשמה אישית מחייבת, אחראית ופעילה במסגרת החיים החברתית, הכלכלית, החינוכית והפוליטית של הקיבוץ. חלקם נשארו חברי קיבוץ וחלקם עזבו.

יוצגו קטעי היצירה הבאים: (1) "שומר פעם" – סיפורו של גדוד "יחיעם" בקן רחובות; (2) "שומר קיבוצניק" – מבוסס על קטעים נבחרים מתוך מחזמר שנכתב על-ידי המציג (א.צ.) והוצג בקיבוץ דליה במחצית יובלו; ו- (3) "שומר תמיד". בעקבות הצגתם של קטעי היצירה, יתקיים דיון על אודות מיקומו, תפקידו ותפקודו של החינוך בתנועות הנוער.

מילות מפתח: תנועת נוער, חבר קיבוץ, אדם שונה (לתמיד)?

Ronit Carmeli

רונית כרמלי

**הזיקה לברית המועצות בקרב בני הנוער של השומר הצעיר
בשנות החמישים ובשנות השישים של המאה העשרים**

**Attachment to the Soviet Union among *Hashomer Hatzair* youth
in the 1950s and 1960s**

הזיקה לברית המועצות עמדה במוקד האידיאולוגיה של תנועת השומר הצעיר החל מתקופת ההגשמה בארץ ישראל, בשנות העשרים של המאה הקודמת. היחס לברית המועצות תרם לייחודיות ולהתבדלות של תנועת השומר הצעיר והתנועה הקיבוצית שהקימו חברה, הקיבוץ הארצי (1927), ביחס לשמאל בארץ ובייחוד ביצירת אלטרנטיבה למפא"י. עם קום המדינה הוקמה מפ"ם כמפלגה שייצגה את האידיאולוגיה של השומר הצעיר, והזיקה לברית המועצות הייתה לחלק ממצעה הפוליטי. בני הדור הראשון, הנהגת מפ"ם, מייסדי הקיבוץ הארצי והשומר הצעיר, המשיכו לדבוק בזיקה לברית המועצות על רקע האירועים

בארץ ובעולם, מדיניותה של ברית המועצות בגוש המזרחי, ההגבלות במסגרת מדיניות הפנים, הפגיעה בזכויות היהודים בתחומה ומעורבותה לטובת מדינות ערב. המפנה ביחס לברית המועצות התרחש לאחר מלחמת ששת הימים, כאשר היה ברור כי ברית המועצות עמדה לצד אויבי מדינת ישראל. עמדת הנהגת מפ"ם, הקיבוץ הארצי והשומר הצעיר באה לידי ביטוי בפרסומים הרשמיים, בעיתונות ובספרות המחקר.

המחקר הנוכחי מבקש לבחון את תהליך ההתפכחות של בני הדור השני של התנועה, מרגעי השיא של ההערצה לברית המועצות כפי שבאו לידי ביטוי באבל על מותו של סטלין (1953) עד לעימות המוחשי של צעירי התנועה עם הנשק הסובייטי במלחמת ששת הימים (1967). המחקר מתמקד בתהליך שעבר על בני הנוער תוך ניסיון לזהות את הלכי הרוח הייחודיים ואת יחסם לקולקטיביות הרעיונית, את התמודדותם עם המציאות שקראה תיגר על האמונה בברית המועצות ואת דבקותם במסגרות החיצוניות והמעשיות של האידיאולוגיה כניסיון לשמור על ייחודיות והתבדלות. בתוך מערכת היחסים שבין הדור הראשון, ההנהגה ומעצבי העמדה הרשמית של התנועה, לבין קהל היעד שלהם, מתמקד המחקר בנמענים, הם בני הנוער, שלמענם עוצבה וגובשה מערכת חינוך מכוונת, המבוססת על האידיאולוגיה של התנועה. המחקר סוקר את התהליך שהביא להתפכחותם של צעירי התנועה מהאמונה בברית המועצות, תהליך שהחל עם ראיית ברית המועצות כמשחררת הגדולה, דרך המלחמה הקרה ועליית קרנה של ארצות הברית ועד השבר הרעיוני שהתרחש לאחר מלחמת ששת הימים.

תהליך ההתפכחות מההערצה לברית המועצות בא לידי ביטוי בתגובתם וביחסם של צעירי התנועה לאירועים הפוליטיים בארץ ובעולם, ביחסם לאידיאולוגיה הסוציאליסטית ולערכים הנובעים ממנה, בעיסוק בסגנון החיים השומרי (הקיבוצי) ובהתנגדות להשפעות מאפייני תרבות המערב. ההרצאה תתמקד בביטויים התרבותיים של הזיקה לברית המועצות ושל תהליך ההתפכחות ממנה בקרב בני הנוער של השומר הצעיר. הבמה המרכזית של ביטויים אלה היו עלוני המוסדות החינוכיים בקיבוצי השומר הצעיר. על אף תהליך ההתפכחות ההדרגתי, עד למלחמת ששת הימים דבקו צעירי התנועה בברית המועצות ובאידיאולוגיה הסוציאליסטית. בשנות החמישים של המאה העשרים נרשמה התחזקות אידיאולוגית ובשנות השישים הסתמנה התרחקות מהאידיאולוגיה בצד אדיקות לביטויים המעשיים שלה, למסגרות ולסמלים חיצוניים. לזיקה לברית המועצות היה תפקיד מרכזי בעיצוב הזהות הייחודית והנבדלת של צעירי השומר הצעיר, שהתקשו להיפרד מאמונתם ולוותר עליה.

מילות מפתח: השומר הצעיר, ברית המועצות, סוציאליזם, מוסד חינוכי, חינוך

Lee Cahaner, Nissim Leon

לי כהנר, ניסים ליאון

"אוטונומיה שיש בה הכל"

מחקר אודות חוזרים בתשובה הנשארים בקיבוץ

An autonomy that has everything in it:

Newly religious members residing in their secular Kibbutzim

במשך שנים רבות נחשב הרעיון הקיבוצי, באופן בו התממש בישראל, כמבטא הפניית עורף למסורת הדתית. הקמתם של קיבוצים דתיים הבליטה את הדילמות הללו אך פתרה אותן במנותק מהקיבוצים החילוניים. בשני העשורים האחרונים אנו עדים לתנועה בולטת של יחידים בקיבוצים חילוניים הפונים לדרך חיים דתית. הם מכונים לרוב "חוזרים בתשובה". חלקם בוחרים לעזוב את הקיבוץ ההופך למחוז זיכרון וחלקם בוחרים להישאר בקיבוץ הממשיך לשמש עבורם מסגרת חיים.

המחקר עוסק בחוזרים בתשובה, חברים בקיבוץ חילוני, הממשיכים להתקיים במסגרת הקיבוצית בה הם מייצרים מעין "קהילה בתוך קהילה".

הממצאים הראשוניים של עבודת השדה מלמדים על העיבוד הנדרש לרעיון הקיבוצי בקרב החוזרים בתשובה, ומלמדים על מערך הדילמות המלווה את דרך חייהם החדשה ביחס לתמורה בזהותם והתגובה לה מצד החברה הקיבוצית. כמו כן, הממצאים עוסקים בבחירתם של חברי קיבוץ חוזרים בתשובה להמשיך לחיות חיים דתיים אורתודוקסיים דווקא בקיבוצם החילוני.

אחת הדילמות נקשרת בשאלה האם בחירתם משקפת ניתוק מדרך החיים הקיבוצית או דווקא חיבור ורציפות לרעיון זה. ההרצאה תתמקד בסיבות להישארותם בקיבוץ ובהתמודדות היומיומית על דרך חייהם החדשה בו.

במחקר נעשה שימוש בשיטות אתנוגרפיות כמו תצפית משתתפת שליוותה יחידים שנתרו בקיבוץ בחיי היומיום, בלימוד שיעורים בבית הכנסת ובאירועים שונים, וכן בראיונות עומק אישיים עם חוזרים בתשובה החיים בקיבוץ החילוני ועם חבריהם לקיבוץ המתנגדים לתופעת החזרה בתשובה ולהשלכותיה. חומרים נוספים שבהם נעשה שימוש בתהליך איסוף הנתונים היו חומרים ארכיוניים מהקיבוצים השונים בהם נמצאים חוזרים בתשובה והקשורים למאבקים סביב הקבוצה, כתבות מהעיתונות החרדית ומהעיתונות הקיבוצית אשר סקרו את סיפורם של החוזרים בתשובה בקיבוצים, כל אחת מביאה את נקודת המבט שלה, וכל חומר כתוב אחר אשר הופץ בין החוזרים בתשובה או נגע לסיפורם.

כלל הקיבוצים בהם פעלנו נמנים על התנועה הקיבוצית המאוחדת ובכולם קיים תהליך של התחדשות קהילתית והפרטה מוגבלת או מואצת.

מילות מפתח: קיבוץ משתנה, חוזרים בתשובה, קהילה, דת, אתנוגרפיה, בית

